

ОБРАЗ ВОДИ ЯК УОСОБЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ
В УКРАЇНОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ У КАНАДІ

У статті аналізується образ води як уособлення історичної пам'яті народу у творчості україномовних поетів Канади (Б. Олександріва, О. Зуєвського, Яра Славутича). Розглянуто образи Чорного моря та річки Дніпро, що набувають у їхній поезії сакрального змісту, специфіку його художнього вираження.

Ключові слова: образ води, категорія сакрального, історична пам'ять.

В статье анализируется образ воды как олицетворение исторической памяти народа в творчестве украиноязычных поэтов Канады (Б. Олександрова, О.Зуевского, Яра Славутича), рассматриваются образы Черного моря и реки Днепр, их сакрального смысла и своеобразие его художественного выражения.

Ключевые слова: образ воды, категория сакрального, историческая память.

In the article character of water as personification of people's historical memory is analysed in the poetry of Ukrainian-language poets of Canada (B. Oleksandriv, O. Zujevs'kyj, Yar Slavutich). The attention is paid to aquatic characters of the Black sea and river Dnepr, which carry a sacral value.

Keywords: character of water, category of sacral, historical memory.

У творчості поетів української діаспори в Канаді досить поширені водні образи («вода», «океан», «море», «озеро», «дощ»), що нерідко набувають сакрального змісту, найчастіше це образи моря (насамперед Чорного) та річки (передусім Дніпра). У такому випадку в поетичній творчості Яра Славутича, О. Зуєвського та Б. Олександріва ці образи є уособленням пам'яті про історичне минуле українського народу, його духовності та віри в краще майбутнє. Аналіз образів води у такому аспекті і становить мету даної статті.

«Сакральне (від лат. – «присвячене богам», «священне», «заборонене», «прокляте») – святе, священне, найважливіша світоглядна категорія, яка виділяє таке буття, що є принципово відмінним від буденної реальності і винятково цінним» [7]. Людина ділила сили, з якими стикалася у світі, на рутинні, досить відомі, доступні спостереженню, відносно передбачувані, такі, що не особливо впливають на навколишній світ (профанне), і більш таємничі і непередбачувані „вищі” сили, що впливають на людину і світ (сакральне). Головними носіями таких сил вважалися особливі істоти (духи, божества), наділені розумом, волею та іншими унікальними властивостями, що відрізняють їх від решти об'єктів світу. Категорія сакрального передає

особливий зв'язок відповідного об'єкта, явища або процесу з діями таємничих „вищих” сил. Сакральним той чи інший предмет може бути, якщо він є точкою безпосереднього і масштабного «прикладання» вказаних сил, таким чином, що контакт з цим об'єктом змушує людину зіткнутися з ними.

У картині світу сакральне відіграє роль структуротворчого начала: відповідно до уявлень про сакральне вибудовуються інші фрагменти картини світу і складається їхня ієрархія. У релігії сакральне постає у своєму онтологічному вимірі як чудесне, надприродне. Це не просто інша реальність, це реальність абсолютна, вічна і по відношенню до тлінного світу первинна, тобто сакральне вважається субстанцією буття. Уже в древніх культурах до сприйняття сакрального як цінності онтологічної додається розуміння його як довершеної краси і правди. До системи сакральних образів за народними уявленнями належать і образи стихії (Земля, Вода, Вогонь, Повітря) і образи, що визначають духовні сили людини, ментальність роду, народу. Серед них – Земля і Вода як сакральні образи-знаки українськості. Це зумовило й особливе ставлення письменників до цих образів, зокрема до образу води.

Загалом з найдавніших часів людство наділяло воду чудодійними властивостями. Це досить поширене явище і в українському фольклорі, й у художній літературі. «Роль води у природі велика, а її властивості незвичайні та дуже цікаві» [4]. «Вода є речовиною, з якої виникає все, отож вона про все знає» [1, с. 68]. Нерідко образ води у міфології світу, в літературі оприявнюється в образах моря, океану, ріки. В українській поезії письменників-емігрантів образ Води (ріки, моря) – парадигми рідного краю, реалії і символи. У Є. Маланюка – річка Синюха, у Ю. Липи – Чорне море, у Юрія Клена – світовий океан. Не є винятком і україномовна поезія Канади, представлена іменами Олега Зуєвського, Бориса Олександрів, Яра Славутича. Водні образи у їхній творчості виступають і як просторові реалії, і як сакралізовані образи. «Будь-яке слово може бути піднесено до сакральних висот тим змістом, яким наповнюють його люди в конкретних життєвих обставинах» [2, с. 31]. Так, у триптиху «Чорне море» Яра Славутича (зокрема у другому вірші) образ моря постає як своєрідна святиня, перед якою сповідується ліричний герой; її складовими є «воля» і «вічна любов». Це надає образу води сакрального значення:

На очисне купання
Я до тебе прийшов.
Ти – як воля остання,
Ти – як вічна любов [9, с. 267].

Зображення обряду купання у вірші – алюзія на сакральний мотив хрещення та очищення святою водою, після чого на людину сходить Божа благодать, нові життєві сили, щоб подолати негаразди.

У поетичній творчості Яра Славутича образ моря – певна просторова точка, історична і географічна реалії. Так, Каспійське та Аральське моря хронологічно пов'язані у його поезії з темою заслання Т. Шевченка та з

історичними подіями часів Київської Русі, коли до берегів Каспійського моря у столицю ханської орди несли дань русичі. Азовське море асоціюється з часами турецького лихоліття та занепадом Запорозької Січі. Берег Білого моря, де довго перебував на засланні в льохах Соловецького острова останній гетьман Запорозької Січі, тло розвитку ідеї страждання і нескореності:

Повитий думою тяжкою,
Немов Спаситель на хресті,
За широченною стіною
Конає в'язень в самоті [8, с.14].

У поемі «Соловецький в'язень» Яр Славутич сакралізує і образ останнього кошового отамана Петра Калнишевського, приреченого на повільну смерть, порівнюючи його з образом Спасителя, Месії – Ісуса Христа, розп'ятого на хресті. Балтійське море – море варягів, предків шведів і балтійських народів. Поет звертається до цього образу у зображенні і подій російсько-шведської війни, і діяльності гетьмана Івана Мазепи, але як до просторової точки. В образі Тихого океану Яр Славутич підкреслює безмежність вод, що манять своєю далечінню, суворістю. У його поезії – це символ боротьби, боротьби внутрішньої – туги за батьківщиною і здобутого спокою:

Епічний стиль розлогих кипарисів,
Ноктюрни скель та Тихий океан –
Чого ще треба для душевних ран,
Для бурі в серці – невгамовних бризів? [9, с. 147].

Для поета берег «Великого» океану – неначе гавань, де він знайшов притулок та відпочинок після безлічі блукань та поневірянь. Але не домівку. Асоціативно виникає мотив «другої Батьківщини», характерний для творчості інших поетів-емігрантів у Канаді. Образ Тихого океану аналогічно інтерпретовано і у поезії О. Зуєвського:

Її ми теж тримали для пошан
У царині розгойданої тямки,
Коли з піску, де стогне океан,
Свої надіялись ліпити замки [3, с. 72].

Найбільший океан світу – шлях українських емігрантів до нового незнаного життя. Нелегкість останнього відтінена образом замку з піску, що є втіленням примарного, невідомого майбутнього. Паралельно до образу океану в поезії О. Зуєвського постає образ вітру з рідного краю, який океан час від часу приносить новоприбулим на своїх хвилях. Ідея збереження пам'яті про рідну землю актуальна для ліричного героя, сфокусована в образі вітру, принесеного Тихим океаном, набуває сакрального змісту.

Звичайно, українським поетам-емігрантам найближчим є образ Чорного моря як топос України, з яким нерозривно пов'язана героїчна історія українського народу. Море – стихія вільна, як і людська душа, тому його

образ і привертає увагу поетів не одне століття. «Чорноморська тема – органічний складник у творчості поета» [5, с. 62], – наголошує В. Мирочкин, маючи на увазі поезію Яра Славутича. Образ Чорного моря у ній – складова частина цілісного образу України на макрорівні та «малої Батьківщини» – Херсонщини – на мікрорівні, уособлення конкретно-історичної пам'яті, певна субстанція, що здатна мислити, обмінюватись інформацією зі всесвітом. Таке багатогранне вагоме значення топосу ліричних героїв віршів та й самого автора надає образу моря сакральності. У поезіях Яра Славутича славетне «українське море» постає «суворим» свідком трагічних подій української історії (балада «Бунт», «1943»), останнім притулком вояків («Карпатські січовики»), символом безмежжя простору та свободи національного духу («Куля земна, полонена пільмою...»), триптих «Чорне море»). Шлях до Чорного моря – шлях українського народу у світ, на якому проливалась кров. Із ним пов'язані найславетніші героїчні подвиги запорозьких козаків, тому Яр Славутич неодноразово називає його «запорозьким». Це також шлях народу у вільне, світле майбутнє.

Образ моря наявний і в ліриці Б. Олександрів. У нього водна стихія постає в єдності з небом, небесним океаном, яке відображається у воді, що робить останню загадковою, таємничою, священною:

Десь мереживо ткала зоря,
Наче звабою тайни манила.
А далеко-далеко – моря,
І на обр'ях – білі вітрила... [6, с. 28].

Образ білих вітрил можна трактувати як образ омріяної батьківщини, а образ моря постає частиною рідної землі, що зберігає пам'ять про минуле, про своїх синів, що змушені жити на чужині. Хоча Б. Олександрів не конкретизує топос моря, але окремі прикмети виокреслюють образ Чорного моря. Таке його розуміння поглиблюється у наступних віршах поета, наприклад: «В незнаний світ пливе мій вутлий човен, / А моря глиб за валом котить вал...» [6, с. 31], де образ моря постає символом життя ліричного героя.

О. Зуєвський у своїй поезії теж прямо не конкретизує образ Чорного моря. Він виникає асоціативно, зокрема у віршах збірки «Під знаком Фенікса», де образ моря постає часткою Батьківщини, яка для ліричного героя є справжнім раєм:

А, відновивши незнаний порив,
Глянеш на море – найменший брід,
Небо в любові залягло на гори,
І великодньо палає Вхід [3, с. 40].

Асоціативно виникає образ півострова Крим, як південної приморської точки України, де поєднуються в одне ціле і море, і гори, і небо, де починається свята земля – батьківщина. Сакральність образу Чорного моря підкреслюють релігійні мотиви пошуку святої землі, свята Великодня та воріт до раю. Їх використання екстрапольоване на споконвічне тяжіння українського народу

до духовності як важливого чинника життя, вияв прагнень ліричного героя повернутись на батьківщину, хоча б у думках. Але у зображенні Чорного моря зауважено і означення «злі» хвилі, що постає в образі шторму не лише як природного явища, а й як втілення відзвуку багатьох кривавих битв, що протягом століть відбувались у межах його акваторії. Такий мотив звучить і в баладі Яра Славутича «Бунт», у якій в оповіді про втікачів з турецького полону акцентовано характеристику бунтуючого моря: «Виє море, дике і бездонне» [3, с. 86]. Чорне море в ній зображено за допомогою відповідних емоційних епітетів: розгніване, «розбурене», «суворе». О. Зуєвський у своїй поезії наголошує, що, незважаючи на жорстокість стихії, український народ не втратив свою духовну силу та прагнення до волі: «Гордий фенікс, що від бур стих, / Мабуть, прапор розпростер сам» [3, с. 39]. Образ фенікса у наведених рядках є не лише образом міфічного птаха. Він співвідноситься з образом українського народу, що, як і фенікс, відроджується. І не лише з попелу, а й з крові, гніту, пригноблення тощо. О. Зуєвський вірить, що і його народ оживе, очиститься «у злетах світлого чорнила» [3, с. 99], у водах Чорного моря у цьому ряду означень оприявнюється один зміст міфологеми вода – життя. У такому контексті утверджуються ідеї віри в майбутнє здобуття омріяної у віках волі і незалежності. Таким чином, образ Чорного моря сакралізується в поезії українських поетів-емігрантів шляхом надання йому семантики символу України, вживання його у зв'язку з розвитком релігійних мотивів очищення, пошуку святої землі.

Із образом Чорного моря в поезії україномовних поетів Канади нерозривно пов'язаний образ Дніпра, води якого течуть саме до цього моря. Архетипний образ цієї ріки знаковий. Хоча подекуди Дніпро постає прикметою пейзажу, у більшості текстів він асоціюється з поняттями народ, Батьківщина, Україна, утворюючи з ними єдиний сакральний комплекс. Наприклад, у вірші „Колискова” Б. Олександріва в оповіді ліричного героя про Україну синові:

Там небосхили ясні –
Неба і золота гра...
Плинуть між кручами,
Цвітом квітучими,
Води Славути-Дніпра... [6, с. 44].

Головна водна артерія України постає не тільки символом рідного краю, а й носієм народної пам'яті. Зокрема у роздумах ліричного героя про важку долю поневоленого народу, свідком історії якого є Дніпро. У поезії Б. Олександріва образ вод „батька нашого Дніпра” пов'язано і з мотивом відродження колишньої слави українців:

Замерзають слова, відпадають крижано в сніги,
Замерзає душа – в цій пустелі нема порятунку.
І прощально горять крізь туман золоті береги,

Сині хвилі Дніпра, що у серці видзвонюють лунко... [6, с. 48].

Образ Дніпра сакралізується через вживання образу серця, що споконвіків було значимим і священним для українців. Кордоцентризм «відображає специфіку ментальної свідомості українців, яким притаманні надмірна розчуленість, сердечність, релігійність, мрійливість та задумливість» [10].

Б. Олександрів персоніфікує образ Дніпра, наділяючи його води не лише пам'яттю, а й здатністю мислити і промовляти до своїх синів. Але мова його призначена не кожному, а тільки справжнім синам Батьківщини, характерною рисою яких і є кордоцентризм. Одним із таких синів є і ліричний герой вірша «Сон» Яра Славутича, що є автобіографічним:

Я брів полями сивого Славути,
Дніпровий син, Славутич молодий,
З доріг далеких повернувся радо
На землю предків, прадідів, батьків [9, с. 275].

Ужитий автором в описі Дніпра епітет сивий є деталлю характеристики його тривалої історії, безмежної пам'яті. (До речі, у наведеному уривку є натяк на історію псевдоніма Григорія Жученка – Славутич. Цей факт є ще одним свідченням важливої, священної ролі Дніпра для поета). У вірші «Дніпро» Яр Славутич поєднує пейзаж з описом історичних подій:

Де печенігів черепи гниють
І тарпани гасають табунами,
Шумить Дніпро широкими степами,
Через пороги прометавши путь [9, с. 65].

Міфологема ріки у поезії українських письменників-емігрантів у Канаді невіддільна від міфологеми степу, створюючи з нею єдиний сакральний комплекс символіки батьківщини. Вони – свідки історичного героїзму українського народу, про що свідчить і згадка про полеглих колись давно у бою печенігів. Олюднення образу Дніпра наявне й у вірші «Тема» О. Зуєвського: разом з Дунаєм та Збручем Дніпро плаче і раниць «колючим болем» ліричного героя, згадуючи нележку долю України з часів набігів татарської орди. До Дніпра линуць думки поетів української діаспори в Канаді: «Хотілось береги Дніпрові / Окинуть поглядом орлиним», – так виражає прагнення ліричного героя побачити рідний край О. Зуєвський [3, с. 180], його душа уподібнюється птахові, що повертається з далеких чужих країв додому. У поезії О. Зуєвського образ ріки – уособлення спокою ліричного героя, його душевної рівноваги.

Отже, образи Дніпра і Чорного моря – це не тільки води, не лише топоси. Це глибинніше, трансцендентне, священне. Це носій народної пам'яті, носій народного патріотичного духу, що спонукає українців на нові подвиги заради власної свободи та свободи своєї Батьківщини. Водні образи в поезії Яра Славутича, О. Зуєвського та Б. Олександріва наділені конкретно-історичною пам'яттю, що поєднує три сфери: життєву, історичну і

конкретно-біографічну. Сакралізація досягається шляхом персоніфікації, наділення образів незвичайною силою, історичною національною пам'яттю, що передаються через використання певних образів та тропів, залучення релігійних мотивів та образів.

Список використаної літератури

1. 100 найвідоміших образів української міфології / Під ред. О. Таланчук та Ю. Бедрика. – К.: Автограф, 2007. – 460 с.
2. Біленко Т. Екзистенційні засади герменевтики слова сакрального і профанного в ремінісценціях Юрія Клена // Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2004. – С. 29–45.
3. Зуєвський О. «Я входжу в храм...»: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 840 с.
4. Кукушкин А. Исследования С. В. Зенина и память воды [Електрон. ресурс] // http://www.o8ode.ru/article/energo/memory/iccledovania_cv_zenina_i_ramat_vody.htm
5. Мирочкин В. Морські теми у поезії Яра Славутича / В. Мирочкин // Херсонський збірник: До 80-річчя Яра Славутича / Упор. А. Крат. – К.—Херсон: Дніпро, 1998. – С.88–93.
6. Олександрів-Грибінський Б. 100 поезій: Вибрана лірика (1943–1979). – К.: Юніверс, 2003. – 152 с.
7. Релігійно-культурні традиції [Електрон. ресурс] // <http://community.livejournal.com/culturologist/10802.html>
8. Славутич Яр. Твори. – К.: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 2: Поєми. Переклади. Нариси. Життєпис. – 332 с.
9. Славутич Яр. Твори. – К.: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 1: Поезії (1937–1997). – 470 с.
10. Ткаченко О. Г., Лахтар О. Г. Українська романтична елегія й кордоцентризм: деякі аспекти взаємопроникнення [Електрон. ресурс] // <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1695.html>